

Interessante korstmosvondsten op eiken in Noord- en Oost-Nederland

Kok van Herk

Summary

Since 1989 parts of the Netherlands are investigated on lichen composition on the bark of the Common Oak (*Quercus robur*). The purpose of this survey is to assess the regional influence of ammonia-emissions. The study has revealed three new species for the Dutch lichen flora: *Caloplaca herbidella*, *Lecidella flavosorediata* and *Protoparmelia oleagina*. *Physcia clementei* has been found back since 1952. *Anaptychia ciliaris* and *Ramalina lacera* seem to be less rare than expected before.

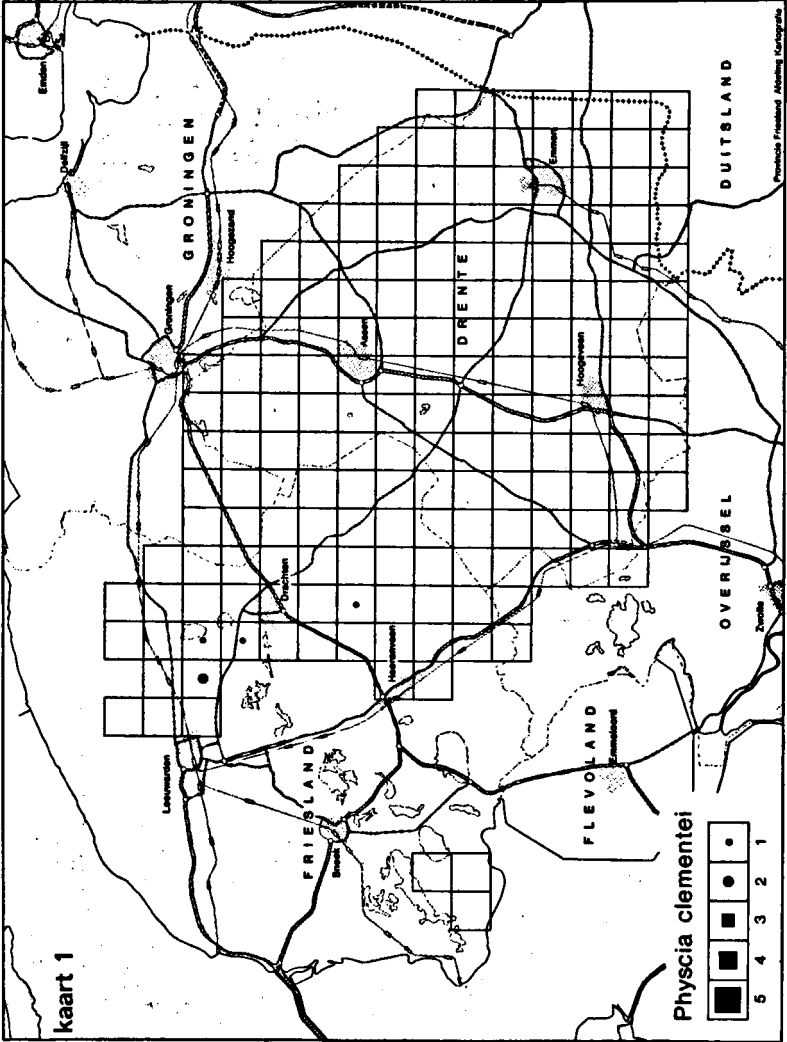
Inleiding

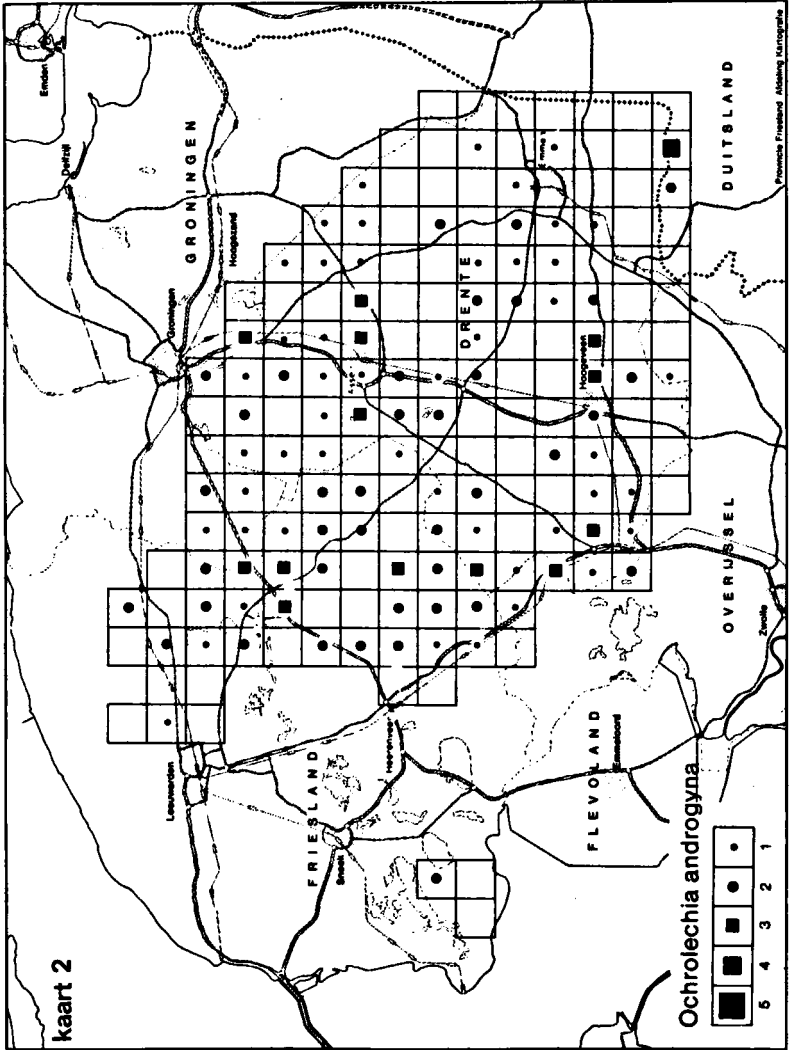
Sinds 1989 onderzoek ik voor een aantal Provincies in Noord- en Oost-Nederland de korstmos-samenstelling op overwegend zomereiken in het kader van de ammoniak-problematiek (Van Herk 1990, 1991a/b, 1993a/b). Van enkele soorten zijn kaartjes toegevoegd; de schaal van 1 t/m 5 betreft de presentieklasse in de opnamen.

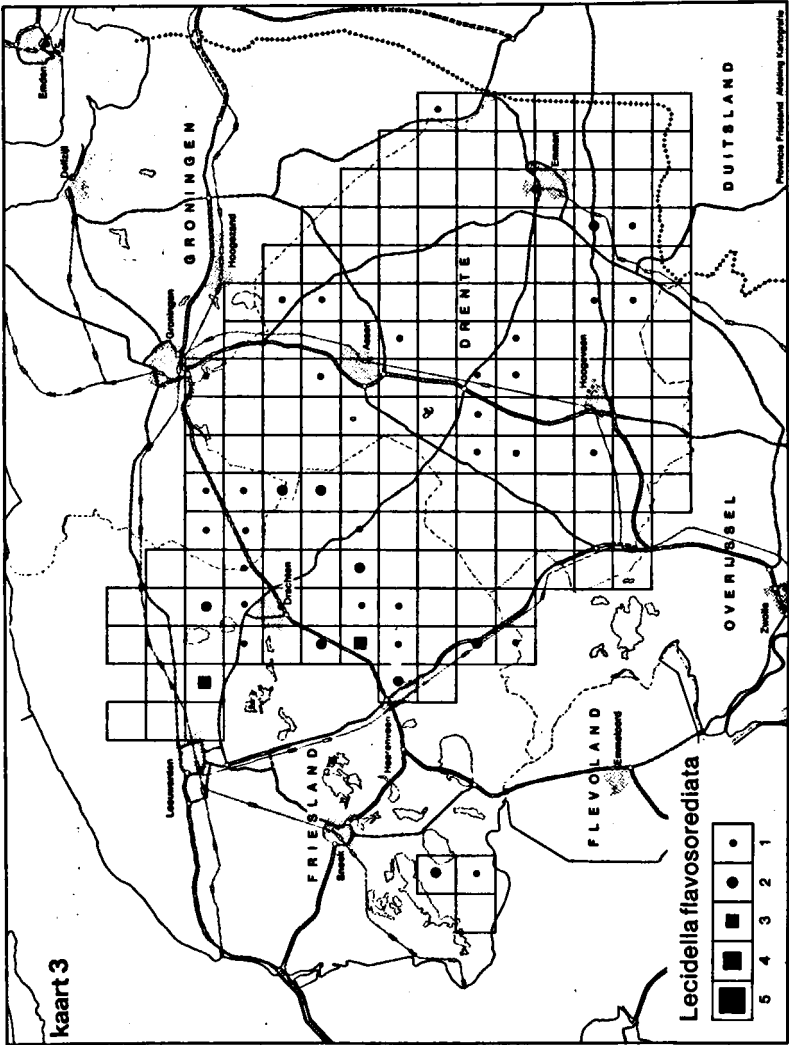
Op 19 december 1992 (1) en 13 maart 1993 (2) is onder meer een bezoek gebracht aan monsterpunten waarin nieuwe aanwinsten voor de Nederlandse licheenflora aangetroffen zijn (Brand & al. 1988; Aptroot & al. 1991). Deze excursiedoelen lagen resp. in Gelderland en Friesland. Deelnemers waren André Aptroot (2), Simon Bakker (1,2), Leo de Borst (2), Leo Spier (1,2), Bertus Torenbeek (1) en Kok van Herk (1,2). In de tabel zijn de opnamegegevens van de belangrijkste bezochte punten samengebracht.

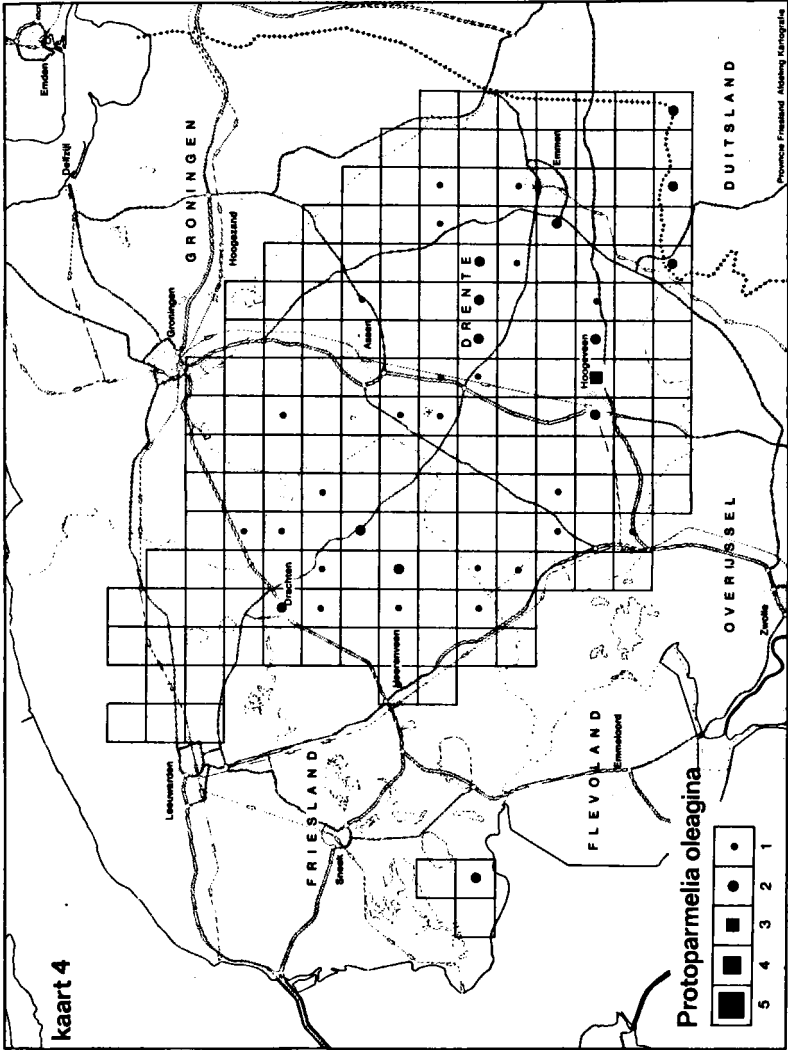
De excursies

In Gelderland werd eerst een bezoek gebracht aan Twello (opname A), waar rijkelijk *Physcia clementei* en een tot dan toe ongeïdentificeerde steriele witte korst gevonden waren. *P. clementei* was tot 1990 voor het laatst waargenomen in Zeeuws-Vlaanderen in 1952 (Maas Geesteranus 1952) en is naar aanleiding van de vondst bij Twello in de Rode Lijst opgenomen met een 'eentje' (Siebel & al. 1992). In Friesland zijn sindsdien vijf nieuwe vondsten van deze soort gedaan (kaart 1).

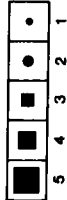

kaart 4

Protoparmelia olegina

Provincia Friesland, Afdeling Kartografie

Op één groeiplaats bij Gorredijk (Fr) (opname B) is dezelfde witte korst aangetroffen als bij Twello. André kon na wat determineerwerk het verlossende antwoord geven: *Caloplaca herbidella*, nieuw voor Nederland. Materiaal van Breuss (Oostenrijk), opgevraagd door Leo Spier, bevestigde deze determinatie. Zowel *Caloplaca herbidella* als *Physcia clementei* lijken vooral voor te komen op plekken met zeer hoge puntbronemissies van ammoniak bij een lage achtergronddepositie, wat aanleiding geeft tot een scherpe gradiënt van ammoniakminnende soorten rond de boerderij.

In Gelderland werd verder ondermeer de Elspeterweg bij Vaassen bekeken (opname F). Vrijwel zeker is dit de rijkste groeiplaats van *Usnea hirta* (baardmos) op de Veluwe. Ook *Ochrolechia androgyna* komt hier veel voor. Deze soort is in Gelderland vrij zeldzaam, maar in Drenthe en Friesland algemeen (kaart 2). Op één boom langs de Elspeterweg zit ook *Leproloma membranacea* (191/477); deze was tot voor kort alleen van hunebedden bekend. Bij 't Harde (opname E) werd tot slot een plek bezocht met vier soorten *Ramalina*, met als bijzonderheid *R. lacera*. Tot dusver is dit de enige bekende plek in Gelderland.

Tijdens de excursie in Friesland zagen we *Ramalina lacera* bij Balk (opname C), Beetsterzwaag (opname I) en Drogeham (opname D); in deze provincie lijkt *R. lacera* niet uitgesproken zeldzaam te zijn. Bij Drogeham is ook *Anaptychia ciliaris* aanwezig, welke bij het Provinciale onderzoek in totaal zeven maal gevonden is in Drenthe en Friesland. Door Koopman & Meijer (1992) wordt *A. ciliaris* ook gemeld van een iep bij Akkrum. Zowel *Ramalina lacera* als *Anaptychia ciliaris* lijken hiermee algemener te zijn dan weleens verondersteld wordt. Het is niet duidelijk in hoeverre er sprake is van een recente toename.

Een nieuwe aanwinst voor onze flora is *Lecidella flavosorediata*. Deze is in Drenthe en Friesland vrij algemeen aan te treffen op jonge en oude bomen in een breed spectrum van niet te zure milieus (opname C en D, kaart 3). In Gelderland is hij ook niet uitgesproken zeldzaam. De soort werd reeds in Buxbaumiella gemeld van een excursie in Denekamp (Spier 1992b). Hoewel er enige twijfel gerezen was over de juistheid van de naam, lijkt het Nederlandse materiaal goed overeen te komen met het in Duitsland als zodanig benoemde materiaal.

locatie	A	B	C	D	E	F	G	H	I
aantal zomereiken	10	10	10	10	12	10	10	6	10
<i>Pertusaria albescens</i>	3	1	3	1	5
<i>Pertusaria amara</i>	5	1	.
<i>Pertusaria coccodes</i>	3	5	1	.	6	.	5	3	4
<i>Pertusaria leprarioides</i>	.	.	.	3
<i>Pertusaria pertusa</i>	3	5	3	.	3	.	5	.	3
<i>Phaeophyscia orbicularis</i>	.	.	2
<i>Phlyctis argena</i>	.	.	5	3	5	2	3	3	3
<i>Physcia adscendens</i>	3	.	3	3	2	.	.	2	1
<i>Physcia caesia</i>	3	3	3
<i>Physcia dubia</i>	.	3	1	.	.	1	.	.	.
<i>Physcia tenella</i>	3	5	6	6	5	5	2	5	5
<i>Physconia distorta</i>	.	3	.	3
<i>Physconia enteroxantha</i>	.	.	2	3	3
<i>Physconia grisea</i>	.	1	3	3	1	.	.	.	3
<i>Pseudevernia furfuracea</i>	6	.	2	.
<i>Pyrrhospora quernea</i>	5	4	6	2	3	2	6	3	2
<i>Ramalina farinacea</i>	3	3	5	6	6	.	3	5	6
<i>Ramalina fastigiata</i>	5	5	5	5	5	.	2	3	5
<i>Ramalina fraxinea</i>	3	.	.	.	3
<i>Ramalina lacera</i>	.	.	3	5	3	.	.	.	3
<i>Rinodina exigua</i>	.	.	2
<i>Schismatomma decolorans</i>	3	6	6	5	4	.	6	.	6
<i>Strangospora pinicola</i>	2	.
<i>Usnea hirta</i>	5	.	.	.
<i>Xanthoria calcicola</i>	.	5	3	1
<i>Xanthoria candelaria</i>	2	5	5	4	5	3	1	2	5
<i>Xanthoria parietina</i>	5	3	5	3	3	1	.	3	1
<i>Xanthoria polycarpa</i>	.	5	5	3	5	5	1	5	3

A = 201/470 (33-15) Twello, Gld., l. weg bij boerderij a. Bottenhoekseweg, 31-8-1990

B = 201/559 (11-45) Gorredijk, Fr., l. weg bij boerderij aan Swaechsterwei, 19-9-1991

C = 169/545 (15-16) Balk, Gaasterland, Fr., langs weg naar Wijckel, 5-9-1991

D = 204/579 (06-55) Drogeham, Fr., l. provinciale weg bij Buweklooster, 11-10-1991

E = 185/493 (27-22) 't Harde, Gld., boerderij-erf op de Hooge Enk, 14-8-1980

F = 192/477 (27-53) Vaassen, Gld., langs Elspeterweg, 2 km tWV dorp, 14-7-1989

G = 193/551 (11-53) Oranjewoud, Fr., langs weg bij Albertine Agnesschool, 9-9-1991

H = 206/561 (11-36) Hemrik, Fr., aan Sparjebird/splitsing Poasen 14-9-1991

I = 200/563 (15-16) Beetsterzwaag, Fr., langs weg bij Carolinahoeve, 27-9-1991

. = niet gevonden, 1 = 1 ex., 2 = weinig ex. op 1 boom, 3 = weinig ex. op weinig bomen, 4 = veel ex. op weinig bomen, 5 = weinig ex. op veel bomen, 6 = veel ex. op veel bomen (de grens tussen weinig en veel ex. ligt bij 1 dm² per boom).

Tijdens de excursie op 13 maart in Friesland werden nog enkele soorten waargenomen die niet in de tabel staan:

Hemrik (206/561): *Arthonia punctiformis* (elketwijgen, Fagus), *Pertusaria hemisphaerica* (Quercus robur);

Oudega (197/571): *Normandina pulchella* (Ulmus).

Tot slot werd een bezoek gebracht aan de omgeving van Norg in Drenthe; ook hier werden enkele soorten waargenomen die niet in de tabel staan:

Op de Camping 'Norgerberg' (225/566): *Ochrolechia microstictoides* (Quercus robur) en *Usnea hirta* (Quercus robur).

In het Norgerholt (226/563): *Arthonia radiata* (Fagus), *Arthothelium ruanum* (Corylus), *Chaenotheca trichialis* (Quercus robur), *Chrysothrix candelaris* (Q.robur), *Cladonia polydactyla* (Fagus), *Graphis scripta* (Fagus, Corylus, Quercus rubra), *Gyalideopsis anastomosans* (Fagus), *Lecanactis abietina* (Quercus robur), *Lecanora pulicaris* (Sorbus), *Lepraria lobificans*, *Micarea prasina*, *Pertusaria leioplaca* (Fagus), *Placynthiella icmalea* en *Thelotrema lepadinum* (Quercus rubra).

En op het hunebed bij het Norgerholt (225/563): *Acarospora fuscata*, *Acarospora smaragdula* en *Parmelia mougeotii*.

Slot

Het blijkt dat systematisch onderzoek aan de relatief goed bekende epifyten nog steeds nieuwe soorten voor de Nederlandse flora kan opleveren; sommige blijken bovendien niet eens zeldzaam te zijn. Ook blijkt het noorden van het land, vooral Friesland, zeer soortenrijk; bepaalde monsterpunten tellen wel 45 soorten lichenen.

De verspreidingsatlas van het onderzochte deel van Drenthe en Friesland alsmede het onderzoeksrapport met conclusies over de invloed van ammoniak in deze provincies, zijn verkrijgbaar bij Ate Dijkstra (tel.05920-65555) of bij Wirm Huizinga (tel.058-925833). Ook van Gelderland zijn de twee rapporten nog (zeer beperkt) leverbaar door Marti Rijken (tel.085-599525).

Literatuur

- Aptroot, A., P. van den Boom & L. Spier. 1991. Aanvullingen en wijzigingen in de Standaardlijst van de Nederlandse korstmossen. *Gorteria* 17:149-152.
- Brand, A.M., A.Aptroot, A.J. de Bakker & H.F. van Dobben. 1988. Standaardlijst van de Nederlandse korstmossen. *KNNV-Wetenschappelijke Mededeling* 188:1-68.
- Herk, C.M. van. 1990. Epifytische korstmossen in de provincies Drenthe, Overijssel en Gelderland. Provincie Overijssel. Hoofdgroep Ruimtelijke Ordening en Inrichting. Zwolle.
- Herk, C.M. van. 1991a. Korstmossen als indicator voor zure depositie, basisrapport. Provincie Gelderland, Dienst MW en Dienst RWG, Arnhem.
- Herk, C.M. van. 1991b. Ecologische atlas van de Gelderse korstmossen groeiend op eiken. Provincie Gelderland, Dienst MW en Dienst RWG, Arnhem.
- Herk, C.M. van. 1993a. Korstmossen en zure depositie in Drenthe en Friesland, basisrapport. Provincie Drenthe en Provincie Friesland, Assen/Leeuwarden.
- Herk, C.M. van. 1993b. Ecologische atlas van de Drentse en Friese korstmossen groeiend op eiken. Provincie Drenthe en Provincie Friesland, Assen/Leeuwarden.
- Koopman, Jac. & K. Meijer. 1992. De mosflora van iepen in Midden-Friesland. *Buxbaumiella* 28:17-23.
- Maas Geesteranus, R.A. 1952. Revision of the Lichens of the Netherlands. II *Physciaceae*. *Blumea* 7:206-287.
- Purvis, O.W., B.J. Coppins, D.J. Hawksworth, P.W. James, & D.M. Moore. 1992. *The Lichen Flora of Great Britain and Ireland*. Natural History Museum Publications/British Lichen Society, London. 710 pp.
- Siebel, H.N., A.Aptroot, G.M.Dirkse, H.F. van Dobben, H.M.H. van Melick & A.Touw. 1992. Rode Lijst van in Nederland verdwenen en bedreigde mossen en korstmossen. *Gorteria* 18:1-20.
- Spier, L. 1992a. Lichenen in en om Amersfoort. *Buxbaumiella* 27:39-44.
- Spier, L. 1992b. Excursie Denekamp. 19 en 20 september 1992. lichenologisch verslag. *Buxbaumiella* 29:43-47.